

EGY KULTUSZ KEZDETEI. A LIMANOVAI CSATA MEGJELÉNÉSE A NAPILAPOKBAN¹

Szöts Zoltán Oszkár

zoltanszots79@gmail.com

Absztrakt

Magyar katonák jószerevel a világháború valamennyi – a Monarchia frontjain vívott – csatájában, kisebb-nagyobb arányban részt vettek. A hazai hadtörténeti munkák egyet közülük mégis előszeretettel neveznek nyomatékosan magyarnak: az 1914 decemberi limanovai (más néven limanowa-lapanowi) csatát. A két világháború közti Magyarországon kegyelettel ápolták emlékét, sőt valóságos kultuszt kerítettek köré. A csata döntő hangsúlyú német segítség nélkül zajlott le, s kulcsfontosságú volt az orosz előretörés megállításában. Miben gyökerezett a későbbi kultusz? A válasz a korabeli sajtóban keresendő. Mint más hadviselő országok, az Osztrák–Magyar Monarchia is arra törekedett, hogy a sajtót a háború szolgálatának rendelje alá. A hadviselés érdekeit érintő kérdésekről kizárólag az arra kijelölt szervek adhattak tájékoztatást. A hadvezetés a neki alárendelt Sajtóhadiszálláson keresztül mintaszerűen kommunikálta a magyar sikert a közvélemény számára, melyet négy lap példáján keresztül mutatunk be tanulmányunkban.

Kulcsszavak

első világháború, sajtó, Sajtóhadiszállás, propaganda, kommunikáció, limanovai csata, hadtörténet, sajtótörténet

A limanovai² csata napjainkban nem tartozik a széles körben ismert események közé. (A csata részletes leírását lásd Pollmann 2003.) Nem volt ez mindig így. A két világháború közti Magyarországon kegyelettel ápolták emlékét, sőt valóságos kultuszt kerítettek köré.

Miben gyökerezett ez a kultusz? Elsődlegesen a katonai győzelemben, illetve a magyar katonák szerepvállalásában. Azonban ezek a tények még önmagukban kevesek lettek volna, szükség volt arra is, hogy mindez széles körben ismert legyen, hiszen olyan eseményt nem lehet tisztelettel övezni, amely nincs benne a köztudatban.

¹ A tanulmány a *Nagy Háború* blogon 2011-ben megjelent népszerűsítő cikknek (http://nagyhaboru.blog.hu/2011/12/14/egy_kultusz_kezdetei_a_limanovai_csata_megjelenese_a_napilapokban) a tudományos közlési kritériumok szerint hivatkozásokkal, irodalomjegyzékkel bővített változata

² A hadtörténeti szakirodalom egyaránt beszél limanovai, limanowai és limanowa-lapanowi csatáról. Ezek mind az 1914. november 28. és 1914. december 18. között lezajlott ütközetet jelentik. Tanulmányomban mindenhol a limanovai csata elnevezést használom.

A limanovai csata és a Sajtóhadiszállás

A kérdés tehát az, hogy hogyan váltak ismertté a limanovai történések? A válasz, mint napjainkban is, a médiában keresendő. A századfordulóra kialakult a világsajtó fogalma, a hírszolgálat átfogta az egész civilizált világot. A magyar sajtóélet fejlődése semmiben sem maradt el a nyugat-európai vagy az amerikai fejlődéstől. A tankötelesség bevezetése megteremtette azt a széles írni-olvasni tudó tömeget, amely a sajtó piacává vált, ennek következtében a sajtótermékek modern tömegtermékek lettek. Valamennyi társadalmi rétegnek megvolt a maga lapja, amely egyúttal komoly befolyással is rendelkezett olvasói gondolkodására. (Buzinkay 2001)³

Természetesen a kormányzat felismerte ennek jelentőségét. Mint a hadviselő országok általában, a Monarchia is arra törekedett, hogy a sajtót a háború szolgálatának rendelje alá. A hadviselés érdekeit érintő kérdésekről kizárólag az arra kijelölt szervek adhattak tájékoztatást. Ezek voltak a miniszterelnökség sajtóosztálya, a honvédelmi miniszter, a hadügyminisztérium sajtóirodája, és a császári és királyi hadsereg főparancsnokságának sajtóhadiszállása. (Szegő 2004) Ezek közül a Sajtóhadiszállás kiemelt szerepet játszott két okból. Egyrészt, mert a K.u.K. Hadsereg főparancsnokságának szervezeti keretében, a hadműveleti osztály alárendeltségében működött, így a hadmozdulatokról, haditervekről, hadi eseményekről azonnali és közvetlen információval rendelkezett. Másrészt a polgári lapok munkatársait felmentették a katonai szolgálat alól, és 1914 szeptemberétől ide osztották be őket haditudósítóként. Gyakorlatilag tehát valamennyi magyarországi napilap a Sajtóhadiszállásról, illetve annak közvetítésével kapott információkat, és csak annak engedélyével közölhetett híreket. A tudósítók mozgását is ez a szervezet irányította. Bármilyen hír is jelent meg tehát, az hivatalos álláspontot tükrözött kisebb-nagyobb mértékben. (A Sajtóhadiszállás részletes bemutatásával kapcsolatban lásd Balla 2005.)⁴

A limanovai csata közismertté válása is a Sajtóhadiszállásnak köszönhető. Hogyan nézett ki ez a gyakorlatban? Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszoljunk, legcélszerűbb felütni a korabeli napilapokat. Összesen négy sajtóorgánium 1914 decemberében kiadott számait vizsgáltam meg, a *Népszavát*, a *Pesti Naplót*, a *Pesti Hírlapét* és *Az Estét*. Mind a négy lap folyamatosan közvetített a háború eseményeiről. Nemcsak elméleti kérdésekre szorítkoztak, hanem valamenynyüknek kiküldött haditudósítói dolgoztak a frontokon. Ennek következtében híradásaikat átnézve képet kaphatunk a Sajtóhadiszállás szándékairól, közléseiről.

Pesti Hírlap

A lap 1914. december 14-én, a „Nyugat-Galíciában megvertük az oroszok déli szárnyát” című, két oldalas cikkében említette meg először a limanovai csatát.⁵ Úgy értékelte, hogy a Monarchia hadereje megverte és visszavonulásra kényszerítette az ellenség déli szárnyát, amely kulcsfontosságú momentum a hadjárat sikere szempontjából.

A következő témába vágó cikk december 20-án jelent meg.⁶ A cikk címe (*A limanovai csata*) alatt közvetlenül az „A sajtóhadiszállás engedélyével” sor látható, így biztosak lehe-

³ Természetesen az iskolai oktatás maga is véleményformáló volt, amely alapjaiban határozta meg a diákok későbbi világnézetét. Az oktatás szerepével kapcsolatban kiváló példa Tisza István képének változása a magyarországi iskolai történelemtankönyvekben. Lásd Albert (2005).

⁴ Balla Tibor munkájának fontos kiegészítése Katona Anikó írása, mely a hadifestők és a Sajtóhadiszállás kapcsolatát vizsgálta fel. Lásd Katona (2013).

⁵ Nyugat-Galíciában megvertük az oroszok déli szárnyát. *Pesti Hírlap*. 1914. december 14. 1–2.

⁶ A limanovai csata. *Pesti Hírlap*. 1914. december 20. 4–5.

tünk benne, hogy ez a híradás a hivatalos álláspontot képviselte. A cikk ismertette a csata részletes menetét. Bevezető mondatai jól példázzák, hogy mennyire nyomatékosítani kívánta szerzője a csatában aratott győzelmet: „Ami az északi hadszíntéren történik, az röviden így jellemezhető: az értelem diadala a nyers erőn. A limanovai győzelemmel, amelyről a hivatalos jelentés már tudósított, áttekinthetővé válik az egész harctéri helyzet. Négyszázkilométeres fronton harcol egy több milliós hadsereg. Az egyes seregrészek nagyszerűen működnek együtt a végső céllal, az elmaradhatatlan győzelemért.”

A lap a hónap hátra levő részében már nem foglalkozott a limanovai csatával.

A Népszava tudósításai

A lap szintén december 14-én jelentette meg első híradását. A címlapon *A háború az oroszok ellen* címmel közölt összeállításban egy bekezdés erejéig, amely így hangzott: „A nyugatgalíciai csatában az oroszok déli szárnyát tegnap Limanovnál megvertük és visszavonulásra kényszerítettük. Az ellenség üldözését megkezdtük. Arcvonalunk többi része ellen intézett minden támadás, úgy mint az előző napokban, most is összeomlott.”⁷

A következő tudósítás december 22-én jelent meg, de 19-ei dátumozással, Hugo Schulz tollából. Szintén a csata fontosságát és a Monarchia katonáinak hősiességét emelte ki, egyúttal rámutatott az orosz halottak nagy számára is. 8 December 24-én Hugo Schulz egy újabb, ezúttal már két oldalra kiterjedő méretű tudósítását közölték.⁹ Az előző írással szemben a szerző itt már a környékbeli lakosokra koncentrált, az ő nyomorúságukról számolt be a hadműveletek kapcsán, hangsúlyozva a szörnyűségeket, amelyeket az orosz katonák elkövettek ellenük, ezzel szociális szinten is fontossá téve a limanovai győzelmet. E három cikk után már nem jelent meg témánkba vágó írás a lapban.

A Pesti Napló és Limanova

A *Pesti Napló*, talán immár nem meglepő módon, szintén december 14-én adott hírt először a limanovai győzelemről, még hozzá a címlapon, vastag betűkkel, kiemelt helyen. A cikket Lázár Miklós írta, s a cím alatt itt is szerepelt a Sajtóhadiszállás, december 13. felirat, amely rávilágít, hogy itt is hivatalos híradásról volt szó. A cikk hangsúlyozta, hogy a hadvezetés előzetes véleménye az volt, hogy Magyarországot Galíciában kell megvédeni, a háború itt fog eldőlni. A szerző szerint az események ezt a preconcepciót tökéletesen alátámasztották, az orosz déli szárny veresége döntő fordulatot jelentett.¹⁰

December 19-én újabb címlapos Lázár-cikk jelent meg a Sajtóhadiszállás engedélyével. Drámai megfogalmazása a magyar szerepet hangsúlyozta. Zárómondatai a következők: „A soproni Nádasdy-huszárezredet illeti meg a döntés oroszlánrésze. Gyalogosan küzdöttek, karabélyuk agyával roncsolva az orosz koponyákat. Éjszakától délig tartották a magaslatot. Muhr ezredes és Szántay kapitány az első sorban küzdve hősi halált haltak. Sírjuknál fedetlen fővel sirattam magyarjainkat, akik tisztjeikkel együtt nyugszanak. Soha ilyen büszke reményekkel nem követtem csapatainkat, mint e jelentőségteljes és a tavasz fuvalmaival játszó decemberi napokban.”¹¹

⁷ A háború az oroszok ellen. *Népszava*. 1914. december 14. 1.

⁸ Schulz, Hugo: A limanovai ütközet – éjszakai harcok. *Népszava*. 1914. december 22. 5.

⁹ Schulz, Hugo: A limanovai harcterről. *Népszava*. 1914. december 24. 5–6.

¹⁰ Lázár Miklós: A limanovói győzelem. *Pesti Napló*. 1914. december 14. 1.

¹¹ Lázár Miklós: A limanovói csatatéren. *Pesti Napló*. 1914. december 19. 1.

Lázár december 20-án újabb cikket publikált, amelyben a limanovai győzelem előzményeit tekintette át, szintén a Sajtóhadiszállás jóváhagyásával. Az egész oldalas írás november második felétől december 14-éig írta le a hadműveleteket. Konklúziója szerint az oroszok ezzel a vereséggel nagyon súlyos helyzetbe kerültek, és visszavonulás alatt vannak.¹²

December 21-én Lázár tovább folytatta a limanovai győzelem méltatását. Ez az írása inkább irodalmi jellegű, mivel a huszárok hősiességét hangsúlyozta benne.¹³ A lap utolsó témába vágó cikke december 22-én jelent meg, ezúttal a *Berliner Tageblatt* rövid és tömör tudósítását átvéve.¹⁴ A hónap hátralevő részében több cikk már nem foglalkozott a limanovai csatával.

Az Est és a limanovai csata

Úgy tűnik, hogy *Az Est* egy kis fáziskésésben volt a többi laphoz képest. December 14-én ugyanis semmilyen hírt nem közölt még a limanovai eseményekről. Másnap azonban már igen, a rövid katonai hírek között egy bekezdés az itteni győzelemmel foglalkozott.¹⁵ December 20-án a címlap vezérhíreként adtak hírt a limanovai győzelemről. A hír a Sajtóhadiszállás jóváhagyásával jelent meg. Szövege a következő volt:

„A visszafoglalt Neu-Sandecből tehetek rövid és boldog jelentést arról, hogy a limanovai nagy győzelmünk Magyarországnak az oroszoktól való teljes felszabadítását jelenti. Tymbark környékén meglepő gyorsasággal vasúton összpontosított seregünk Limanova irányából oldalba támadta a Bochnia felé előtörő oroszokat, a kik váratlan fellépésünkre kénytelenek voltak oda felszívni Lemberg felől a magyar Kárpátokból leggyorsabb tempóban minden erejüket. Ezt a futva érkezett sereget döntően és véresen megvertük és most észak felé szorítjuk.

Borzadva álltunk ma rengeteg halottjuk és eldobált fegyvereik közt a limanovai szántóföldeken.

Kárpáti seregünk a limanovai győzelemhez csatlakozva a hegyeken kergeti őket ki egyik elfoglalt városból a másik után.”¹⁶

Jól láthatóan a szöveg elsöprő győzelemről szóló drámai híradásként került megfogalmazásra. A cikk kapcsán még egy érdekességre fel kell hívnunk a figyelmet. Írója nem más, mint jeles írónk, Molnár Ferenc. Kevésbé ismert tény talán, hogy irodalmi munkássága mellett 1914 és 1915 folyamán *Az Est* és a *Neue Freie Presse* haditudósítójaként a fronton tartózkodott. Limanova kapcsán további három cikket jegyzett.

Az első december 21-én jelent meg *A hős gyaloghuszárok közt* címmel, újfent a Sajtóhadiszállás jóváhagyásával.¹⁷ Molnár a címhez illően a huszárok hősiességét, helytállását mutatta be. Hangsúlyozta áldozathozataluk fontosságát is a Magyar Hon védelmében.

December 24-én különleges cikk jelent meg *Az Est*-ben, egy előző napi interjú Frigyes főherceg tábornaggal, a hadsereg főparancsnokával.¹⁸ A beszélgetés a Sajtóhadiszállás jóvá-

¹² Lázár Miklós: A galíciai nagy harcok – a limanovói győzelem előzményei. *Pesti Napló*. 1914. december 20. 2.

¹³ Lázár Miklós: A limanovói vérmezőn. *Pesti napló*. 1914. december 21. 3.

¹⁴ A limanovai győzelem. *Pesti Napló*. 1914. december 22. 2.

¹⁵ Hírek. *Az Est*. 1914. december 15. 5–6.

¹⁶ Molnár Ferenc: A limanovai győzelem. *Az Est*. 1914. december 20. 1.

¹⁷ Molnár Ferenc: A hős gyaloghuszárok közt. *Az Est*. 1914. december 21. 4.

¹⁸ Molnár Ferenc: Beszélgetés Frigyes főherceg tábornaggal, a hadsereg főparancsnokával. *Az Est*. 1914. december 24. 3.

hagyásával jelent meg, de vélhetően támogathatták létrejöttét. Az áttekintett lapok közül egyikben sem jelent meg interjú a főherceggel. Frigyes kizárólag Molnár Ferencnek adott interjút, ismerve irodalmi munkásságát. A beszélgetés során többször visszatértek a limanovai csatára és a soproni Nádasdy-huszárok dicsőséges helytállására.

A harmadik írás december 25-én jelent meg *Hat égő gyertya címmel*.¹⁹ A korábbi cikkekhez hasonlóan ez is a Sajtóhadiszállás jóváhagyásával született meg. Molnár meghatóan ábrázolta a limanovai hős huszárok karácsonyi gyászát elesett bajtársaik sírja fölött, ezzel is mélyítve az olvasó szimpátiáját meghozott áldozatuk iránt.

A fenti három írás világosan kidomborítja Molnár Ferenc szerepét a Limanova-kultusz születésében. Hozzátenném, hogy írásai, miként többi haditudósítása is, megjelentek önálló kötetként *Egy haditudósító emlékei* címmel még a háború alatt, 1916-ban. (Molnár 1916) A könyvet Hóman Bálint recenzálta elsőként a *Századokban*, és úgy értékelte, hogy Molnár kiváló haditudósító, akinek csak egy hibája van, mégpedig az, hogy egyes katonák alakjában romantikus hősokeket lát, de ez nem von le az előadás értékéből. A mű művészi szempontból kifogástalan és értékes forrása a szegedi 3. honvéd huszárezred történetének. (Hóman 1916)

Az *Est* Molnár írásain kívül még egy cikket jelentett meg a limanovai győzelem kapcsán. December 22-én átvették a *Berliner Tageblatt* tudósítását, mely nagy jelentőséget tulajdonít a csata eredményének, továbbá beszámol arról is, hogy huszonhatezer orosz katona esett hadifogságba.²⁰

Mit mondhatunk el a négy napilap cikkeinek áttekintése után?

A limanovai győzelem hírért valamennyi közreadta, miután kézhez kapták a hivatalos harctéri jelentést. A *Népszava*, a *Pesti Napló* és a *Pesti Hírlap* már december 14-én, az *Est* pedig december 15-én. December 20-a után valamennyi lap visszatért a limanovai győzelemre, a *Népszava* kivételével mindegyik megjelölte a Sajtóhadiszállás engedélyét a cikkek során. Vélhetően december 19-ére születhetett döntés a hadsereg főparancsnokságában arról, hogy a relatíve sikertelen őszi hadiesemények után kiemelten kezeljék kommunikációjukban a limanovai csatanyerést. Természetesen itt nem pusztán retorikáról van szó. Limanova megvédése kulcsfontosságú volt az osztrák-magyar hadsereg kibontakozó támadásának sikeréhez. A csatáról az angol-szász szakirodalom is elismerően nyilatkozott. John Keegan (2014) a Monarchia utolsó önálló, azaz döntő hangsúlyú német segítség nélküli (a 47. német tartalékhadosztály részt vett a küzdelemben) nagy horderejű győzelmének nevezte, amely megállította az orosz előretörést mind a német, mind a magyar területek felé. Mindezt tudta a hadvezetés, és mintaszerűen kommunikálta a közvélemény felé. A napilapokban megjelenő cikkek mind kidomborították jelentőségét és pozitív képet sugároztak a háttország számára. Ez a kép pedig szimbólummá vált, a magyar katona első világháborús helytállásának szimbólumává, melyre az 1924-es XIV. törvény hatályba lépése után hivatkozni lehetett a Hősök emlékünnepén, és amely például állhatott a két háború közötti társadalom előtt.

¹⁹ Molnár Ferenc: *Hat égő gyertya*. *Az Est*. 1914. december 25. 3.

²⁰ Huszonhatezer orosz hadifogoly. *Az Est*. 1914. december 22. 3.

Irodalom

- Albert B. Gábor (2005) A Tisza István-kép a változó középiskolai történelem-tankönyvekben. *Kút*, 2005/1. 70–84.
- Balla Tibor (2005) Az osztrák-magyar sajtóhadiszállás szervezete és tevékenysége az első világháborúban. *Hadtörténelmi közlemények*, 2005/1-2. 141–151.
- Buzinkay Géza (2001) A tömegsajtó felemelkedése, 1890–1918. In: Kókay György, Buzinkay Géza, Murányi Gábor (2001 szerk.) *A magyar sajtó története*. Budapest, Sajtóház. 152–189.
- Hóman Bálint (1916) Molnár Ferenc: Egy haditudósító emlékei. Budapest, 1916; Berend Miklós Harcztéri naplója. Adatok a magyar honvédség főképe az 5. honvédhuszárezred történetéből. Budapest, 1916. *Századok*, 1916/6. 403–406.
- Katona Anikó (2013) A háború képe. A hadifestők és a Sajtóhadiszállás viszonya az első világháborúban – a bécsi Állami Levéltár iratai alapján. In: Kötél Emőke – Rainer M. János (2013 szerk.) *Esemény és narratíva: történetiség, elbeszélés(ek), interpretáció*. Budapest, OSZK–Gondolat. 270–287.
- Keegan, John (2014) *Az első világháború*. Ford.: Molnár György. Budapest, Akadémiai.
- Molnár Ferenc (1916) *Egy haditudósító emlékei. 1914 november – 1915 november*. Budapest, Franklin.
- Pollmann Ferenc (2003) A limanowai csata. In: Hermann Róbert (2003 szerk.) *Fegyvert s vitézt... A magyar hadtörténet nagy csatái*. Budapest, Corvina. 211–225.
- Szegő Krisztina (2004) *Haditudósítók a XX. században*. Budapest, ZMNE. 22–35.